

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора, професора кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету

Фліссака Костянтина Андрійовича

на дисертаційну роботу Заставного Андрія Романовича на тему:

«Цивілізаційні детермінанти соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 – «Міжнародні відносини» за спеціальністю 292 – «Міжнародні економічні відносини»

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Актуальність дисертаційної роботи Заставного А. Р. обумовлена необхідністю дослідження цивілізаційного впливу на процеси міжнародного співробітництва, яке знаходить свій вияв у політичній, правовій та економічній сферах. Попри значне число науковців, які в другій половині ХХ ст. відстоювали ідеї глобалізації та уніфікації розвитку усіх країн та континентів, початок ХХІ ст. наочно продемонстрував обмеженість даних поглядів та необхідність розробки окремих підходів до кожної країни, їх об'єднання або географічного регіону. Серед останніх Близький Схід займає особливе значення з огляду на своє розташування та потенціалу впливу на геоекономічні процеси.

Додаткового значення дана тема набуває для України, оскільки на фоні концентрації уваги на проблематиці євроінтеграції та країн ЄС, інші вектори зовнішньоекономічного партнерства нерідко ігнорувались або досліджувались недостатньо. При цьому Близький Схід є важливим напрямком диверсифікації міжнародного економічного співробітництва України. Тому вивчення зазначеного регіону, особливостей його розвитку та специфіки має істотне значення для вітчизняної науки та практики.

Дисертаційна робота пов'язана з темами наукових досліджень Західноукраїнського національного університету, а саме виконувалася в межах роботи з надання науково-професійних послуг за господарським договором «Надання консультативних послуг з питань роботи на платформі «NAZOVNI»,

яка є сервісом глобалізації українського бізнесу та головним інструментом просування експорту за кордон за сприяння українських посольств» (Наказ ЗУНУ № 219 від 27.06.2023 р.) та за господарським договором «Геоелекономічні інтереси України та експортні можливості» (державний реєстраційний номер 0123U104400); науково-дослідних робіт кафедри міжнародних відносин та дипломатії «Стратегічні домінанти економічної дипломатії в контексті формування нової конфігурації світового порядку» (державний реєстраційний номер 0121U111026), при розробці розділу «Моделі економічної дипломатії та типи геостратегічної політики України в умовах нового світового порядку»); «Новітні тренди розвитку міжнародних відносин» (державний реєстраційний номер 0123U100872), при розробці розділу «Геополітична та геоелекономічна фрагментація світу»); а також кафедри міжнародної економіки: «Геоелекономічні та цивілізаційні виклики розвитку глобальної економіки» (державний реєстраційний номер 0121U111077), при розробці розділу «Цивілізаційні виклики економічного розвитку країн Близького Сходу».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи Заставного А. Р. дає підстави констатувати належний рівень виконаного дослідження, а також наявність у ньому необхідної наукової новизни. Обґрунтованість отриманих автором наукових положень, висновків та рекомендацій базується на використанні сучасних наукових теорій, концепцій та методології провідних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл.

Для досягнення мети та виконання окреслених завдань у дисертаційній роботі автором використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які взаємодоповнюють один одного та забезпечили достовірність отриманих результатів, в тому числі: історико-логічний, філософський, теоретичного узагальнення, системного аналізу, індукції та дедукції, порівняння, статистичного аналізу, графічної візуалізації, економетричного моделювання.

В дисертаційній роботі розкрито теоретичні підходи до ідентифікації країн Близького Сходу в системі глобальних координат, досліджено передумови виникнення та розвитку ісламської цивілізації (с. 18-25), проаналізовано специфіку концептів міжкультурної комунікації, які можуть бути використані відносно даного регіону (с. 27-33).

Автором детально досліджено історичний контекст цивілізаційного розвитку країн Близького Сходу крізь призму цілей та завдань даної дисертаційної роботи. Крім того, виокремлено цивілізаційну складову системних детермінант соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу (с.47-53) та запропоновано використання PESTEL-аналізу для подальшого дослідження регіону (с.54-59).

Заслуговує на увагу авторська методика дослідження впливу цивілізаційних детермінант на соціально-економічний розвиток країн Близького Сходу. Зокрема, підтримуємо висновок про те, що комплексне оцінювання цивілізаційних детермінант соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу потребує врахування особливостей розвитку регіону в умовах глобальних і регіональних суперечностей (с. 71-73). Методологічно виправданим в інтересах дослідження є використання автором культурної карти Інглхарта – Вельцеля (с. 74-76).

Автором також здійснено ґрунтовний аналіз соціальної стратифікації та нерівності у регіоні (с.82-90) та розглянуто вплив економічних санкцій на розвиток окремих держав Близького Сходу та регіону в цілому. Заслуговує на увагу та представляє інтерес для подальших досліджень визначеної проблематики факторна оцінка взаємовпливу цивілізаційних детермінант та соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу (с. 107-127).

Особливе значення для вітчизняної економічної науки та практики мають пропозиції щодо основних векторів економічної співпраці України з країнами Близького Сходу в контексті цивілізаційних викликів. Важливими є пропозиції автора щодо просування іміджу України в країнах Близького Сходу за допомогою всіх можливих каналів поширення та донесення достовірної

інформації, щоб охопити якомога ширшу аудиторію, застосовуючи інструментарій публічної дипломатії.

Аргументованість, достовірність та обґрунтованість зроблених у дисертаційній роботі висновків та рекомендацій, підтверджується належним аналізом фахової літератури. Інформаційною та статистичною базами роботи стали наукові статті та монографії українських і зарубіжних учених із питань соціально-економічного розвитку регіону Близького Сходу та його історичного й цивілізаційного базису, законодавча база і національні стратегії соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу та України, національні та регіональна економічна статистика, бази даних Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших інституцій, звіти неурядових організацій й аналітичних центрів із питань цивілізаційного і соціально-економічного розвитку, антропологічні та соціологічні дослідження соціальних норм, культурних практик, релігійних вірувань у країнах Близького Сходу.

Наукова новизна та особистий внесок дисертанта в отриманих результатах

До найбільш важливих наукових результатів, отриманих здобувачем особисто, можна віднести:

– вперше запропоновано методологічну послідовність дослідження через нетрадиційний науковий конструкт, відповідно до якого соціально-економічний розвиток країн Близького Сходу визначається цивілізаційними детермінантами, що охоплюють східну духовність, унікальну історичну спадщину, ісламський релігійний компонент, віддзеркалюючи норми і цінності, моделі поведінки та етнокультурні особливості, і не дають можливості повністю запозичувати західні економічні моделі, що ґрунтуються на індивідуалізмі та прагматизмі. Практичне застосування такого підходу дало змогу ідентифікувати змінні, які демонструють найбільш щільний зв'язок із факторами;

– удосконалено теоретичні підходи до ідентифікації країн Близького Сходу в умовах зміни глобального ландшафту та регіональної динаміки; на їх

основі обґрунтовано необхідність врахування цивілізаційних детермінантів та історичної спадщини країн регіону при розробці економічних стратегій їхнього розвитку;

– обґрунтовано вдосконалення методики аналізу локальних конфліктів і зовнішнього впливу основних акторів на Близькому Сході для оцінювання безпекових викликів у регіоні, що дало змогу: ідентифікувати основних акторів, які детермінують вектори соціально-економічного розвитку країн регіону та впливають на стабільність; систематизувати основні чинники напруженості в регіоні; деталізувати зовнішні впливи в історичному, політичному, економічному, культурному та релігійному контекстах;

– розширено теоретико-методологічні підходи до дослідження системних детермінант соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу, які сформувалися під впливом різних етапів історично-цивілізаційного розвитку та визначають соціально-економічний ландшафт країн регіону, впливаючи на загальний добробут, якість життя населення й економічне зростання. Такий підхід дав змогу виокремити системні детермінанти та визначити їхні характерні ознаки. Із використанням PESTEL-аналізу проведено оцінювання системних детермінант у країнах Близького Сходу та деталізовано їхню цивілізаційну складову;

– набуло подальшого розвитку теоретико-емпіричне обґрунтування та структуризація детермінантів соціальної стратифікації й економічної нерівності країн Близького Сходу, що дало можливість виокремити динамічні та структурні зміни в регіоні, виявити і підтвердити асиметрії його соціально-економічного розвитку, зумовлені залежністю країн-лідерів від нафтових ресурсів; запропонувати практичні рекомендації з впровадження ініціатив, спрямованих на вирішення гуманітарних проблем і питань продовольчої безпеки в цьому регіоні;

– обґрунтовано основні вектори реалізації Україною близькосхідної зовнішньоекономічної політики на основі здійсненої періодизації відносин з країнами Близького Сходу з виокремленням базових характеристик кожного

етапу; на основі SWOT-аналізу визначено сильні та слабкі сторони, ідентифіковано ризики й можливості економічної співпраці України з країнами Близького Сходу, окреслено стратегічні напрями побудови соціально орієнтованої економіки України в контексті цивілізаційних викликів і сучасних глобальних трансформацій.

Значення результатів дисертації для теорії і практики

Теоретичні результати дисертаційного дослідження полягають у розкритті теоретико-методологічних засад цивілізаційних детермінант соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу та окресленні стратегічних векторів співпраці України з країнами цього регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть використовуватись у розробці прикладних рекомендацій щодо врахування впливу цивілізаційних детермінант при визначенні стратегічних векторів соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу.

Результати дослідження, які мають прикладний характер, знайшли застосування в роботі Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» (довідка № 132/МУ від 12.07.2023 р.), Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради (довідка № 100/2 від 28.09.2023 р.), громадської організації «Україна по-арабськи» (довідка № 115/11/23 від 04.10.2023 р.), Торгово-промислової палати України (довідка № 3214/10 від 14.10.2023 р.).

Повнота опублікованих основних положень дисертації

Результати дисертаційного дослідження Заставного А. Р. опубліковані у 16 наукових працях загальним обсягом 7,3 д. а. (особисто автору належать 4,05 д. а.), зокрема: 6 праць – у наукових фахових виданнях, 1 публікація – в іншому виданні, 1 публікація – у науковому періодичному виданні іншої держави, 8 праць апробаційного характеру опубліковані у збірниках міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Профіль видань та зміст наукових публікацій відповідає встановленим вимогам щодо повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». Кількість опублікованих наукових праць за темою дисертації та повнота відображення положень роботи у зазначених працях відповідають чинним вимогам.

Оцінка структури дисертації, мови і стилю викладення

Зміст дисертаційної роботи відповідає визначеним меті і завданням дослідження, розкриває тему роботи, свідчить про її цілісність та завершеність. Дисертація написана з дотриманням вимог до наукового стилю української мови, при викладенні матеріалу наукова фахова термінологія використовується коректно.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Ознайомлення зі змістом дисертації Заставного Андрія Романовича дає підстави стверджувати, що автор дотримується принципів та норм академічної доброчесності. Дисертаційна робота містить необхідні посилання на джерела інформації у кожному випадку використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

У дисертаційній роботі Заставного А. Р. сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень та висновків, окремі з яких мають дискусійний характер та можуть потребувати додаткових пояснень:

1. Автор при оцінюванні основних наративів та стереотипів про Близький Схід виокремлює гендерну нерівність і низький рівень освіченості (с. 30-31), проте ці тези потребують більшої аргументації, особливо зважаючи на відмінності між країнами регіону у вирішенні зазначених питань.

2. У роботі автором набуло подальшого розвитку теоретико-емпіричне обґрунтування соціальної стратифікації й економічної нерівності країн Близького Сходу (параграф 2.2), проте варто було б доповнити даний аналіз використанням методу кластерного аналізу, щоб показати візуально як групуються країни регіону і наскільки великими є відмінності у їхньому соціально-економічному розвитку.

3. У параграфі 3.2. на с. 146 автором розглянуто приклад дезінтеграції в ЄС та вихід Великобританії, тому доцільно було б охарактеризувати такі приклади в країнах Близького Сходу та можливі наслідки для процесів економічної, в тому числі фінансової, інтеграції в регіоні.

4. Поділяємо позицію автора щодо аналізу географічної структури зовнішньої торгівлі України з країнами Близького Сходу, але слід було б більше уваги приділити відносинам України не лише з Туреччиною (с. 165-168), а й з іншими країнами.

5. Автор значну увагу приділяє інструментам публічної дипломатії у співпраці України з країнами Близького Сходу (с. 176-179), але, на нашу думку, варто було б посилити акцент на успішні практики економічної дипломатії, які Україна реалізувала в країнах Близького Сходу.

Разом з тим, зазначені зауваження та дискусійні положення не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи Заставного А.Р. і можуть служити основою для наукової дискусії та продовження автором наукових досліджень за обраним напрямом.

Загальний висновок

Дисертація Заставного Андрія Романовича на тему: «Цивілізаційні детермінанти соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 – Міжнародні відносини за спеціальністю 292 – Міжнародні економічні відносини, є завершеним, самостійним та логічно побудованим науковим дослідженням, виконаним на

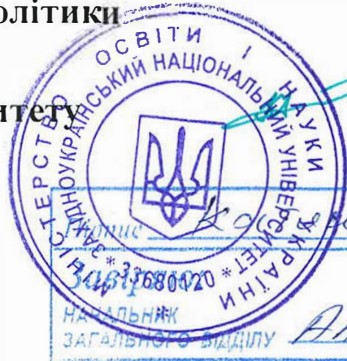
актуальну тему. Отримані автором результати мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Дисертація Заставного Андрія Романовича відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Заставний Андрій Романович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 29 – Міжнародні відносини за спеціальністю 292 – Міжнародні економічні відносини.

Рецензент:

**доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного
права та міграційної політики
Західноукраїнського
національного університету**

Костянтин ФЛІССАК

Костянтин ФЛІССАК
НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ